

Tíz év előtt, Ady ravatalánál

Már egy 1909-ből való verseskönyvben azt írta magáról: „En kifelé megyek...“, s tíz év múlva, éppen tíz évvel ezelőtt, január 27-én csakugyan el is ment, kiment ez életből Ady Endre.

Ahogy most eszembe vágódik e szomorú dátum, annyi minden kúsa, zavaros, véres és fekete emlék tolong öntudatom küszöbén, mind, mind bebocsátásért topogva, zörgetve, hogy kicsit le kell tennem emlékezni akaró, szegény Ady Endréről írni akaró tolmamat s belebámulok a januárvégi félhomályba.

Tíz éve! Istenem, micsoda bolond, zavaros idők is voltak azok! Tíz évvel ezelőtt!

Akkor is a spányol halál rémitgette egész Európát. Repült a zuzmarás levegőben véres kaszával s csak egyt intett és százezrek követték szederjes, dermedt alázattal. Nem is kaszált, csak intett. A véres kasza csak szimbólum volt a vállán. Csak ránézett valakire, csak a szemével rebtentett, és ment repült utána a halottak légiója.

Ekkor ment el szegény Ady is.

En már akkor tul voltam a halálos veszélyen, engem valahogy itt felejtett a Kaszás; nekem is intett, de én féltem tőle, nem követtem mindjárt s akkor már olyan sok dolga volt, hogy nem vette észre, ha valaki megbújt a lázas paplan alatt s nem szaladt utána a zuzmarás télbe. — A városligeti Batizfalvy-szanatórium menhelyén pihengettem sokáig a halálos veszedelem izgalmait s félve tekintgettem ki az ablakból a liget havas, varjus bokraira, vajjon elment-e már végleg a halál légiója? A napi lapok még mindig rémhíreket voltak tele. Jóformán kezébe se merte már venni az ember az ujságot. Ez is, az is, amaz is. Szörnyűség... hát sohse lesz már vége?

És nemcsak ez volt. Az ujságok csak úgy ontották magukból a sok rettenetet. Közel volt minden a teljes fölforduláshoz. Napról napra világosabb lett, hogy a polgárság már nem ura a helyzetnek. Egyik hadügyminiszter a másik után bukott meg, csufosan, komikusan, mint operett-figurák. Csupa zürzavar, kapkodás, fejetlenség. Máról holnapra születtek tervek, kibontakozási programok s másnapra már ködsemmibe veszttek. Az oláhok meg lassan, nyugodtan, biztosan nyomultak előre. Már elhagyták Csikot, Háromszéket, jöttek, meneteltek előre, beljebb, beljebb... Károlyiék meg küldözgették az ántántnak a tiltakozó jegyzékeket... Éjszakánként meg puskadörrenésekre riadoztunk. Kapuzárás után már nem volt tanácsos kimenni, a Városliget tele volt gyanus alakokkal... Este, a vacsoránál, a szanatórium feszült csöndü étkezőjében egy vidéki patikus, egy kövér, kopasz ember azt magyarázta, hogy ő minden vagyonát, amije csak volt, drágakövekbe, gyémántba, ékszerbe fektette, vett egy öblös, vastagfalú üvegedényt, abba rakott mindent s mielőtt feljött Pestre, egy sötét éjjel, hátul a kertjében a feleségével gödröt ásott, elásta mindent s most már nyugodt. Az embernek csak egy kalapált a szíve a mellében, mikor hallgatta. Mi lesz itt még, Uristen mi lesz!...

Egy délután, uzsonnatájbán kopogtak az ajtómon. Egy fehérruhás ápolónő jött be. A szürkülő téli alkonyatban alig ismertem meg mindjárt. Rosz néven is vette; legalább úgy mutatta. Mártha volt, barna, karcsu, magas lány; ő volt mellettem hosszú heteken át, mikor lázban feküdtem, ő adta a kámforinjekciókat.

Megörültem neki.

— Hol jár erre Mártha? Üljön le, foglaljon helyet.

Leült. Szomorú volt és csöndes. Elmondta, hogy azóta a közeli Ligetszanatóriumban volt egy súlyos beteg mellett, aki... de most már újra szabad, alkalmazást keres, mert a betege...

— „Meggyógyult?“ — „Nem. Meghalt“.

Lesütötte a fejét és törülgette a szemét. Majd hirtelen fölemelte az arcát, rám nézett könnyes, vizes szemével s kicsit megvonaglott az ajka, mikor mondta:

— Adij ur volt.

S pár pillanat múlva hozzátette suttogva:

— Tudom: jól ismerte a nagyságos ur.

Csak bámultam rá értetlenül. Ady...? Ady meghalt...?

S a kedves lány beszélt csöndes, részvétel hangon, beszélt sokat Adyról. Ő volt hetek óta állandóan mellette, meg sokat a felesége, Csinszka. Jó, szelid beteg volt, nem nyugós, engedelmes, mindenben szót fogadott, dehát... nagyon beteg volt.

És elfakadt sirva, pár pillanatig csak úgy rázta a zokogás.

En meg csak bámultam rá, hangtalanul, elképedve. Egy szavam se volt, egy gondolatom se volt.

Egy idő múlva Mártha felállott, elbucszott, mennie kell. Örül, hogy látja: már jobban vagyok. Pedig rosszul volt ám a nagyságos ur is.

És már mosolygott is csöndesen.

Az ajtóban még megjegyezte:

— Szegény Ady urat le is fényképezték a halottas ágyán. En ott állottam mellette. En is rajta vagyok a képen. Majd tessék megnézni; benne lesz valamelyik képeslapban. És ment.

Teljességgel képtelen vagyok beszámolni arról a zürzavarról, mely a fejemben támadt. Nem volt az részvét, bánat, sajnálkozás, inkább valami ijedt döbbenet, szorongó nyugtalanság. Egy nagy, riadt fölkiáltójel, egy fájdalmas kérdőjel. Ady meghalt! Meghalt? Mi lesz most! Mi lesz velünk?

*

Zürzavaros, össze-visszaság volt a temetése is, mint akkoriban minden. Vagy lehet talán: csak az én lelkemben volt zürzavar.

Az Otthon-körben volt találkozásom pár barátommal és Babits Mihállyal, hogy majd onnan, együtt megyünk a Nemzeti Múzeumba, ahol már akkor fekete-zöld babérfák között feküdt fölrafatalozva a „bus távozó“.

Sokáig vártunk Babicsal egy néhányan az Otthon-kör rosszul fűtött, homályos halljában, vártunk, már nem tudom kikre, míg végre úgy három óra tájt elindultunk. A Múzeum udvarát óriási néptömeg tartotta megszállva. Láttuk, hogy a főkapun lehetetlenség bemennünk. Oldalt kerültünk hát, a Széchenyi-szoborral szemközti bejáróhoz. De már ott is elegen voltak. Többnyire diákok, egyetemi hallgatók. Éles szóváltásban álltak a kapussal, aki bezárta az orruk előtt az ajtót és nem akarta beengedni őket. Hogy miért, miért nem, — nem tudom. De a kapus sem volt egész biztos a dolgában, nem igen lehetett határozott utbaigazítása, mert a fokozódó lármára koronként mégis csak kinyitotta a kaput s nyolc-tíz fiatalembert be-beengedett. Persze, erre a kintrekedtek még jobban lármáztak. Mikor megláttak bennünket s megismerték Babitsot, egyszerre felélénkültek. — „Itt van Babits! Itt van Babits!“ — Tudták, hogy ő az egyik ünnepi szónok s azt remélték, hogy most már megnyílik a kapu. De nem nyílt meg. sőt még a kapus is behuzódott. Erre bóttal kezdtek döngetni a kaput. Hiába. — Jött Jászi Oszkár, a másik ünnepi szónok. Megéljeneztek. S jöttek, egyre többen és többen, mindenféle küldöttségek, szocialisták vörös jelvényekkel, de a kapu csak nem akart megnyílni.

Végre egy muzcumi tisztviselő jelent meg, hogy Babitsot és Jászit bebocsássa. Persze, mikor a kapu föltárult, az egész tömeg benyomult: vittek, toltak bennünket előre. Rendőr sehol se volt.

Az a muzeumi tisztviselő, aki kinyitatta

a kaput, naiv csalafintasággal akarta a tömeget visszatartani a kupolacsarnoktól. Futólépésben ment előre Jászival és Babits Mihállyal a zeg-zugos homályos folyosókon, jobbra fordult, balra fordult, arra számítva, hogy a tömeg valahol elmarad s ő egy mellékajton becsempészi a két ünnepi szónokot a ravatalhoz. De a fiatal emberek átlátták a tervén, egy negyed óra múlva — mert annyi idő telhetett el a lőtás-futásban, — kényszerítették a megriadt emberkét, mutassa meg a kupolacsarnokhoz vezető ajtót, különben megverik.

Igy táruult meg hirtelen egy alacsony kis ajtó s egyszerre ott találtuk magunkat a sok lárma után a halotti, ünnepélyes csöndben: Ady ravatala mellett.

A többire, a külsőségekre csak nagyon homályosan emlékszem, odaálltam egy római szarkofág mellé, nekilátaszkodtam s kimeredt szemekkel néztem Ady koporsóját, mely ott feküdt magasan a koszorúk és virágok között, mintha tudni se akart volna az egésztől. Megkezdődött a gyászszertartás, sokan beszéltek, de én alig hallottam a sok szóból valamit, mind csak a keskeny koporsót néztem. Vajjon csakugyan benne van Ady? Mit csinálhat? Nem neveti faun-arcával ezt az ünnepélyeskedő gyászpompát, mely körülötte, de nélküle s talán nem is egészen érte zajlik.

És ekkor olyasvalami történt velem, amit soha el nem felejték. Sokszor próbáltam magamnak azóta is megmagyarázni, de nem sikerült. A leghelytállóbb magyarázatnak még az látszik: a sok lelki-testi hercehurcában valószínűleg túl volt feszítve az idegrendszerem.

Ahogy ott állottam, kissé távol a ravaltól, a fal mellett, szüntelen azon voltam, hogy lehetőleg teljes életességgel magam elé idézzem Adyt, arcát, alakját, tartását, úgy, ahogy az évek során itt, vagy ott, így, vagy úgy találkoztam vele. Megerőltettem az emlékezetemet, hogy a legkülönbözőbb helyzetekben magam előtt lássam. Egypárszor sikerült is ez, de többnyire nem. Hol az arc, hol az alak nem bukkant föl teljes létezésével, együtt, egyszerre.

Amint azonban így játszadoztam a memóriámmal, egyszer csak érzem, hogy a múlt gomolygó ködéből fölmerül bennem egy alak, egy arc, egy Ady Endre, akiről eddig nem tudtam; nem tudtam, hogy bennem van. — Egy minden részletében tiszta helyzetképet láttam magam előtt.

Azt láttam, hogy ott állok a debreceni nagyerdőre vezető uton, a poros Péterfia-utcán; nyár végén, vagy ősz elején lehet az idő, alkonyattájbán. Ott állok a frissen locsolt járda szélén, én, hatodik, vagy hetedik gimnázista, édes apámmal és még valakivel, utat engedve egy csomó, jogászféle fiatalembernek, akik hangos beszédben jönnek befelé a nagyerdőről. A csoportban nem egy imbolygó menésű, havelokkos fiatalember, arca kreolos, sápadt, a szeme, nagy barna szeme mélyvizű. Ránézek, ő is rám néz és a szemét egy pillanatra rajtam felejtí. Aztán tovább mennek s mi is tovább az ellenkező irányban.

Megjegyzem, hogy Adyt én debreceni jogász korában nemcsak nem ismertem, de hírét se hallottam; azt se tudtam, hogy van a világon.

S most, csak most, ott a ravatala mellett eszméltem rá, hogy ime én Adyt már akkor is láttam, arcát, alakját, menését, tartását jól megfigyeltem, a róla kapott képet tisztán elmémbe véstem, annyira, hogy ime most az újabb Ady-képzetek segítségével ráismerem a régi Adyra.

Egész lázas lettem, megdöbbenem ettől a rábukkanástól. Hol bujkált bennem évek során ez a régi kép? Hogy nem társult ez a régi képzet ismeretségünk ideje alatt soha az újabb, róla kapott képzetekhez? S miért hogy éppen most? — Mennyi minden lehet az ember fejében, mennyi sok mindent tud, amiről nem tud.

A szertartásnak vége volt, a kórus énekelt, a tömeg nekiesett a koszorúknak, hogy valami emléket, babérlevelet, örökzöldet vigyen magával. En is tárcámba tettem pár levelet, de mikor kissé borzongva és a hirtelen feltört régi emlékkép hatása alatt felzavartan lépkédtem lefelé a Múzeum lépcsőin, éreztem, hogy minden örökzöldnél feledhetetlenebbül fog élni bennem az az Ady-emlék, melyet most bányásztam fel önlélkemből.

Dóczy Jenő